

סיפורו של המחול העממי בישראל ובאמריקה

מאת פרד ברק

הקהל מחולות-עם מקוריים בלבד. זה היה הישג כביר, שהור- שג בשלוש שנים קצרות. יוצרים חדשים של מחולות-עם יש- ראליים הצטרפו לוותיקים. ביניהם שלום חרמון ויונתן כרמון. שלום חרמון עסק בעיקר בעיצוב כוראוגרפיה לחזיונות המוניים, ואחדים מן המחולות שנוצרו למטרה זו מצאו-הן בעיני המבצעים והקהל כאחד והפכו, במרוצת הזמן, למחול- לות-עם. חרמון היה גם יוזם תהלוכת המחולות המסורתית של יום-העצמאות בחיפה.

כרמון יצר מחולות חדשים, אבל בעיקר התרכזה פעילותו בבימוי וביצוע מחולות-העם בלהקתו, שייצגה את ישראל בכנסים בינלאומיים רבים. מאוחר יותר הוא הופיע עם להקתו בכל רחבי העולם.

כנסים נוספים נערכו בדליה, והגדול, והאחרון בהם, הת- קיים בשנת 1968. „דליה“ זו, שנתמכה על-ידי ההסתדרות ומשרד-החינוך והתרבות, נכחו בה 60,000 צופים והופיעו בה 3,000 רוקדים.

יוצרי ומדריכי המחול הצעירים פיתחו פעילות עניפה בערים, ולאודווקא בקיבוצים. בתל-אביב, יואל אשריאל ואשתו מירה, מלמדים כמעט כל יום. בחיפה יונתן גבאי ויעקב לוי — יש להם להקות המופיעות בקביעות. בירושלים המד- ריכה הפעילה ביותר היא אילה גורן. מחולות-עם נירקדים למעשה בארץ כולה, בקיבוצים, במחנות-צבא, אוניברסיטאות ובתי-הספר.

כל העת נוצרים מחולות חדשים. אלה נעשים ל„להיטים“ לשנה או שנתיים, עד שהם נדחקים הצידה, לפנות מקום לחדשים מהם.

יסוד חדש במחולות אלה היא אווירת הדיסקוטק שחדרה לתחומם. הכוראוגרפים נוטלים שירים פופולאריים, ומתאי- מים ללחניהם תנועות ג'אזיות, צעדי דיסקוטקים בתערוכות של מוטיבים עממיים. אולם הצורות המקובלות במחול-העם, המע- גל, השורה, זוגות וצורת-הריבוע מוחלפות לעיתים בכך שכל המשתתפים פונים לכיוון אחד, ומבצעים את הצעדים כל אחד לבדו, אך בו זמנית. האופי הידיסקוטקי חביב על הרוקדים בשל הדגש ה„כביכול אמריקני“ של התנועות.

כיום כולל ערב מחול-עם ישראלי טיפוס מידה גדושה של ריקודי-דיסקוטק, בתוספת מחולות-עמים, כרפרפת. מדריכים אחדים מייצרים כל העת מחולות חדשים, על-מנת לספק לתל- מידיהם משהו טרי כל העת. ברגע זה רמת המחול העממי הישראלי הוא בשפל המדרגה.

למען שמר את המחולות העדתיים המקוריים המצויים עדיין, נוסד בשנת 1974, על-ידי גורית קדמן, „המפעל וטיפות ריקודי עדות ומיעוטים“, שהחל לרכז חומר על המחול של יהודי תימן, הכורדים בישראל והדרוזים. יש לקוות שמרכז זה (הנתמך על-ידי ההסתדרות, משרד-החינוך והתרבות וה- מחלקה לפולקלור של האוניברסיטה העברית) ישפיע על כיוון התפתחותו של המחול הוממי הישראלי, הזקוק ביותר להכוונה.

„מחול-העם הישראלי פופולארי יותר באמריקה מאשר בישראל.“ — בכל פעם שאני משמיע פסוק זה, שעה שאני מדריך בסמינרים למחולות-עם בעריה של ארצות-הברית, הרוקדים מפקפקים באמיתות דברי. כדי להסביר את עובדה מתמיתה זו יהיה עלי לחזור לאחור, אל ראשיתו של מחול- העם הישראלי.

ראשוני ההתיישבות היהודית בארץ הביאו עימם מחולות- עם וזמר-עם של העמים והארצות מהם יצאו. מחול אחד — ההזרה — שמוצאו ברומניה, נעשה, ברבות הימים, למחול הלאומי של ישראל.

בשנת 1944 החליטה קבוצה של מורים-למחול לארגן כנס בקיבוץ דליה שבו יוצגו ויילמדו מחולות-עם. בכנס זה, „הדליה“ הראשונה, הופיעו 300 רוקדים לפני קהל של 3,000 איש. אף-על-פי שמרבית המחולות היו שאולים ממקורות זרים, אירופאים (כגון הקראקוביאק הפולני או הצ'רקסיה הרוסית) היה הכנס מרשים ביותר. הוועדה המארגנת החליטה להמשיך בפעילותה, ולעודד יצירתם של מחולות-עם יהודיים וכאלה הקשורים בארץ-ישראל.

אחד הפעילים המרכזיים בחבורה זו היתה גורית קדמן, ובשל ראייתה את הנולד ומירצה הבלתי נידלה היא עודדה, דירבנה ופיתחה רעיונות חדשים לבקרים, והיא נחשבת כיום ל„אם המחול העממי הישראלי.“ גורית קדמן יזמה יצירת מחולות-עם חדשים, כאן ועתה, בניגוד לתהליך הממושך, הנמשך דורות, בו עוצבו מחולות-העם של אומות העולם.

המחול היהודי, כפי שהוא מוכר לנו מתיאוריו בתנ"ך, אבד לעם בנדודיו בני אלפיים השנה. המחולות החדשים שנוצרו, הושפעו אמנם ממסורת התנ"ך, אך גם מהחיים החדשים שנקמו בישראל וכמו כן ממוטיבים של מחולות העדות השונות בארץ, כגון המחול העממי הערבי, הדרוזי, התימני, זה של החסידים ואחרים.

בין בכירי יוצריו של המחול העממי הישראלי היתה רבקה שטרומן. בריקודה הראשונים הצליחה להפיח את רוח הארץ והעם היושב בציון. אחדים מהם ידועים כיום בעולם כולו, ונירקדים בכל מקום בו רוקדים ריקודי-עם. על אלה נימנים „הנה מה טוב“, „הרמוניקה“, „זמר עתיק“ ו„קומה אחא“. יוצרי מחולות-עם ישראלים אחרים בתקופה זו היו ירדנה כהן, לאה ברגשטיין, שרה לוי-נתנאי ואחרים. (הקורא המעוניין בפרטים נוספים יפנה נא לספרה של יהודית ברין-אינגבר „שורשים“, ברבעון „DANCE PERSPECTIVES“, מס' 59, ניו-יורק.)

בשנת 1954 ניתנה תנופה חדשה למחול-העם הישראלי על- ידי ייסוד המחלקה למחול עממי במרכז לתרבות של ההסתדר- רות. מאוחר יותר עמדה בראש מחלקה זו תרצה הודס. מוסד זה מטפל בהדרכה, באירגון חוגים למחול-עם, בעידוד יצירת מחולות חדשים ובהוצאתם לאור של תווים וחוברות הדרכה. בשנת 1947 התקיים כנס דליה השני, ובו הוצגו לפני

דבורה לפסון, אחת מחלוצי המחול הישראלי באמריקה, הפיצה אותו בבתי-הספר העבריים. היא מוסיפה גם כיום לפקח על מורים-למחול בבתי-ספר אלה, לפרסם חומר בכתב ולארגן את פסטיבאל הילדים השנתי. פעילות זו נתמכת על-ידי הוועדה לחינוך יהודי באמריקה שמושבה בניו-יורק.

מדריכי מחול ישראליים הגיעו לערים רבות ללמד את החדשים שבמחולות, ובכך הפיצו את אהבת המחול העממי הישראלי והרחיבו את חוג הרוקדים.

בשנת 1968 יסד המוסד לנוער הציוני מחלקה למחולות-עם ישראלים בהנהלתו. מטרת מחלקה זו דומת לאלה של הוועדה למחולות-עם של המרכז לתרבות של ההסתדרות. מתקיימים קורסים למדריכים, ומדי שנה מתארגן סיור-קיץ של חובבי מחול בארץ. המחלקה מפרסמת שלוש פעמים בשנה עלון ושמו, "הורה", שמדווח על התפתחויות במחול העם הישראלי. למחלקה גם שירות להספקת תקליטים וספרות.

מאז מלחמת העולם השנייה נעשו מחולות-העמים פופולריים מאוד בארה"ב. בעזרת מחולות עמים אלה שמרו רבים מן החיילים המשוחררים על קשר ריגשי מסוים עם תרבויות הארצות בהן שירתו. אולי גם אוירת כור-ההיתוך של אמריקה מסייעת בכך, על-ידי שמירת קשרים עם ארצות המוצא, דרך המחול העממי.

מועדונים למחולות-עמים נוסדו בכל רחבי המדינה. מחגבים רבים שמו-לבם לערך החינוכי, חברתי ואפילו ריפוי של המחול העממי. אוניברסיטאות החלו להציע לתלמידיהן קורסים למחולות-עם כחלק מהחינוך הגופני. מחולות-עם ישראלים נכללו בתוכניות אלה, וכך הגיע המחול הישראלי לקהל לא-יהודי רחב, ונתחבב על הרוקדים. רק מחולות-העם היוגוסלביים והיווניים עולים עליו בפופולאריות.

במרבית הערים הגדולות בארה"ב אפשר כמעט בכל ערב להשתתף במחולות-עם ישראלים. בתי, "הלה" במרבית הקאמפוסים מארגנים הרקדות ולאחדים גם להקות משלהם. במרבית מחנות-הקיץ הציוניים והיהודיים מחולות-העם הישראליים מהווים חלק נכבד מן הפעילות. על-פי רוב מסתיים המחנה ב"ריקודיה", פסטיבאל-זוטא, בו נוטלים חלק החגבים כולם.

במכללות רבות אפשר להירשם לקורסים במחול עממי ישראלי, כחלק מהלימוד לקראת התואר הראשון. פסטיבאל שנתי של מחול ישראלי מתקיים בערים וואשינגטון, בוסטון, פילדלפיה, מיאמי ואוקלהומה סיטי ובהוף המערבי, בסן-פרנסיסקו ולוס-אנג'לס, מצויים, "בתי-קפה-למחולות עמים" חביבים מאוד, בהם אפשר לפגוש ירודים, לאכול ולרקוד ריקודי-עמים. כל ערב מוקדש למחולות עם אחר, ולפחות פעם בשבוע המחולות הם ישראלים.

בשל העניין הרב בהם, כמעט כל מחול ישראלי מוקלט על גבי תקליט המלווה בחוברת הדרכה. חברת, "אלקטרה" היתה הראשונה שהוציאה לשוק הקלטות של מחולות-עם ישראלים, ואילו, "תקווה" היא התווית הנפוצה ביותר. עדי-כה, מאות ריקודים מצויים בתקליטים, וחדשים נוספים אליהם לבקרים.

בהגיעי לאמריקה בשנת 1941 מצאתי פעילות יהודית ענפה בתחום המחול המודרני. אמני המחול המודרני נהגו ליצור יצירות על נושאים יהודיים, והופיעו בהם במרכזים הקה-לייתיים ובאולמות המוסדות היהודיים, על-פי רוב באסיפות התרמה של אירגונים יהודיים. לאחר קום מדינת ישראל פחת העניין בסוג זה של יצירה, ואת מקומה תפסו להקות-מחול ישראליות שבאו להתארח.

גם מחול עממי יהודי היה קיים. רוב המחולות נתחברו באמריקה, לצלילי מנגינות חסידיות. ריקודי-העמים האיר-פיים, שהיו חביבים על תושבי ארץ-ישראל, נרקדו גם ע"י חברי תנועות הנוער הציוניות באמריקה. בתנועות הנוער נוצרו גם מיני משחקים ריקודיים, לצלילי שירים עבריים, שנתקבלו בהתלהבות ובוצעו בכל הזדמנות.

תקליטים של ריקודי-עם לא היו בנמצא, ואקורדיוניסט טוב לא תמיד עמד לרשות המארגנים. לכן הליווי המקובל ביותר למחול-עם היתה שירת הריקודים, תוך כדי ריקודים המחולות שכונו, "יהודיים-אמריקניים", היה בהם מן המרץ והתנופה האופייניים ל"Square Dance", האמריקני העממי. על המחולות שמוצאם באמריקה היהודית נמנים: "הורה כפולה", "דונדאי", ו"ארי-ארה".

לראשונה ראיתי ריקוד שמוצאו בארץ-ישראל בשנת 1946. היה זה המחול החביב על רבים, "מים, מים". ריקוד זה לימד שליח של, "השומר הצעיר" בחוות ההכשרה של התנועה. היה זה מלהיב לחוות במחול שמוצאו בארץ המתחדשת. במשך השנים יותר ויותר מחולות ישראלים הובאו לארה"ב. ריקודים אלה תפסו את מקום המחול, "היהודי-אמריקני", שנשכח, למעשה, מלב.

בשנת 1951 ארגנתי פגישה שבועית ללימוד מחולות-עם ישראלים בניו-יורק, באולמי ה"Y" (אחד ממרכזי YM-YWHA), אירגון יהודי, המקביל ל"ימק"א" הנוצרית) שברחוב ה-92. זה היה נסיון ראשון לעשות משהו בתחום זה באופן שיטתי. כמובן תחילה רק מעטים באו. אבל לא עבר זמן רב, והאולם נעשה צר מהכיל את כל המעוניינים. מאוחר יותר נוספו שיעורים למתחילים, בינוניים ומתקדמים, וכן סדנה לבני-הנוער, ששימשה דרך להתקבל ללהקה "Hebraica Dancers" שקמה. להקה זו, ובה שישה זוגות רוקדים ומנחה, היתה מופיעה במחולות ישראלים לפני תלמידי ים יהודיים בחגים. תכניתה היתה בידורית וחינוכית כאחד.

הילדים למדו להכיר את ישראל, ואת מינהגי העדות ותבושותיהן. הילדים שבקהל למדו שירים עבריים, ואת צעדי המחולות, שעה שישבו במקומותיהם באולם. כדי לארגן ולנהל פעילות ענפה זו, נוצרה מחלקה למחול יהודי במשרדי ה"Y", מחלקה הפעילה עד היום, ואני היורש שלה. בשנת 1951 נתבקשתי על-ידי המוסד לנוער יהודי באמריקה לארגן פסטיבאל של מחול עממי ישראלי בניו-יורק. פסטיבאל זה הפך למאורע המתקיים בכל שנה.

בשנה החולפת חגגנו את הפסטיבאל ה-25 בשלושה מופעים באולם הפילהרמונית.

מציפים את השוק. למרבה הצער, העניין כולו נעשה ממוסחר והתפתחה רוח תחרותית, לא בריאה, הנוגדת את עצם הרעיון של מחול עממי. יש לקוות שמורים אלה ימצאו בעתיד דרך לפעול במשותף, במקום שישקיעו את מאמציהם בקידום-מכירות בלבד.

כמי שביקר לעיתים קרובות בארץ וחי בה כמחצית השנה בכל שנה מאז 1968, יצא לי להכיר מקרוב את מצבם של ריקודי-העם בישראל ובאמריקה כאחד. בכל מקום ובכל עת ששאלתי תלמידים שלי בארה"ב מה הביא אותם לעסוק במחולות-עם אלה, התשובה היתה תמיד: ליצור קשר עם ישראל, ליצור קשר עם המסורת היהודית. על כן אפשר להסיק, שהנוער היהודי באמריקה מחפש הזדהות עם מדינת ישראל על-ידי מחול-העם הישראלי. ואם אכן כך הדבר, מן הראוי להפיש דרכים, על-מנת לחדש את שיתוף הפעולה בין המדריכי-כיום בישראל ובארה"ב, כפי שהדבר היה קיים בראשיתו של מחול-העם הישראלי.

בנסיעותי הרבות על פני אמריקה במטרה ללמד ריקודי-עם, אני נדהם ממידת העניין שמעוררים מחולות-עם ישראל-ליים. „סדנאות-סוף-שבוע“ נפוצות עתה מאוד, ולהן מטרות אחדות: לערוך היכרות עם אחד המומחים למחול הישראלי, ללמד ריקודים חדשים ולעודד את העניין של הקהילה במחול-לות-העם. כרגיל מתקיימים 3-4 שיעורים במשך הסדנה, ובכל אחת כ-100-200 משתתפים. המארגנים הם על-פי רוב מרכזי תרבות יהודיים, מחלקות אוניברסיטאיות לחינוך גופני, מועדוני ריקודים או „בתי-הלל“.

לבסוף יש ברצוני להצביע על תופעה מיוחדת למחול-העם הישראלי בארה"ב: הכוראוגרף המקצועי של מחולות-עם ישראלים. כארבעה ישראלים המתגוררים באמריקה — אפשר לכנותם כך — דני דסא, שלמה בכר פועלים בחוף המערבי בזה שנים רבות, ומושיקו (הלוי) ומושה אסקין עובדים בניור-יורק. כוראוגרפים אלה מייצרים מחולות „ישראלים“ באר-צות-הברית, מלמדים אותם בסדנאותיהם ומוכרים את התק-ליטים.

בכול שנה, מחולות חדשים והתקליטים המלווים אותם,

המדור לריקודי-עם במרכז לתרבות

— מאת מנחם אבי-דני —

רבים וטובים כבר אמרו: לא לבדד ישכון הרוקד. הריקוד העממי מאחד, מלכד וממוג עדות ושבטים בישראל. וזאת לדעת, כל תרבות ומקורותיה. כל עדה והמייחד אשר בה. אולם גם מקורות אינם נקודה סופית. חוקי הדינמיקה חלים גם עליה.

כאן אולי המקום להקשות ולשאל: כלום הריקוד העממי שהמדור לריקודי-עם במרכז לתרבות ולחינוך, שוקד על טי-פוח, משנה את בסיסי התנהגותו של האדם, של הפרט?

ועוד: מה קרה לה, לחוויית ההזדהות שלנו בפגישה המסי-עירה עם הריקוד החסידי, הריקוד התימני או ריקודי הרועים ושלא לדבר על הריקוד הכורדי עם אותו כלי מוסיקאלי הקרוי בפני כל: זורגה. מצאנו לנכון להזכיר את אלה, באשר האדם יוצר לעצמו את האידיאה, ובתור שכזה הוא גם האחראי לה. פגישה זו, של האדם עם זולתו, היא-היא המכתיבה לו נור-מות של התנהגות ומן הראוי כי זו תתיה פורה.

פגישה מסעירה זו, שראשיתה אינדיבידואלית ביסודה, הו-פכת חישימהר לחוויית הזדהות קולקטיבית. לגבי התחום הראשון, האינדיבידואלי, אתה הוא האחראי. איש לא יסלק מפניך קשיים כלשהם. הכל עליך. ואילו לגבי התחום השני, הרגשי, לא נותר לך אלא להזדהות הזדהות קולקטיבית עם הריקודים ולהשתלב בהורה הסוערת.

הנה כי כן, לפניך, איפוא, צירוף של מרכיבים שונים,

המתמקדים כולם באותה הורה סוערת. אתה קופץ, מתלהב, מנתר, מרטיט ומרעיד את נימי הנפש ואז... או באה החוויה שבפורקן.

מפגש הסקציה למחול של אירגון התיאטרון הבין-לאומי

בראשית יוני השנה נערך בעיר הפינית טמפרה, סמינר בין-לאומי בנושא „הקשר בין הבאלט לפולקלור“, בו השתתפה כנציגת ישראל שרה לוי-תנאי. 46 נציגים של 19 מדינות לקחו חלק בסמינר, שבראשו ישב יורי גריגורוביץ' מברית-המועצות.

שרה לוי-תנאי השתתפה בדיון ודיברה על המקורות הפולקלוריים היהודיים, ועל השפעת הנוף המדברי.

הנקודות העיקריות בסיכום הסמינר היו: הפולקלור הוא מקור השראה ליצירה האמנותית; רצוי בכל יצירה אמנותית לשאוב ישירות מהמקור הפולקלורי ולא להזדקק לוואריאציות על יצירות שנוצרו על-ידי אמנים אחרים; הטכניקה הקלא-סית יכולה להעלות ולשפר יצירות בימתיות ברוח הפולקלור; הפולקלור הוא מאגר-חומר לכוראוגרף בן-ימינו, ואוצר התנועה של המחול העממי צריך להיות חלק מהתירגול של הרקדן המקצועי.

מזכירות האירגון מושבה באמסטרדם, הולנד, מזכירו הוא פיליפ נסטא, ונשיאיו הם יורי גריגורוביץ' (ברית-המועצות) ורוברט גופרי (ארה"ב).